

Aksjologiczne azymuty przestępców w procesie probacji

Axiological azimuths of criminals in a process of probation

Streszczenie:

Skazanie człowieka prawomocnym wyrokiem może świadczyć, że hierarchia wartości determinująca życiową postawę przestępcy, w tym szczególnie postawę wobec poszanowania prawa, została zachwiana. Głównym celem poddania skazanego probacji jest pomoc w poznaniu, rozumieniu/redefiniowaniu treści i podjęciu urzeczywistnienia wartości akceptowanych przez społeczeństwo oraz dających szansę życia zgodnego z prawem. Desygnowanymi do aksjologicznego wpływu na postawę osób objętych dozorem są społeczni kuratorzy sądowi. Jako przedstawiciele społeczności lokalnej z jednej strony są nośnikami wartości, zasad i norm moralnych i społecznych, z drugiej zaś, są to osoby legitymujące się atrybutami istotnymi z perspektywy aksjologicznej, tj. kompetencjami moralnymi oraz silną motywacją do działalności prospołecznej. Na podstawie badań przeprowadzonych na Uniwersytecie UKW w Bydgoszczy starano się wyłonić wartości, ukazując ich sens i znaczenie, które dla osób skazanych stanowią aksjologiczne azymuty w ich readaptacji do życia zgodnego z normami społecznymi i prawnymi, uwzględniając determinanty wpływające na kształt hierarchii wartości osób skazanych w postaci metodycznej pracy społecznych kuratorów sądowych oraz obowiązków probacyjnych.

Słowa kluczowe: aksjologia, probacja, przestępca, społeczny kurator sądowy, dozór

Abstract:

Skazanie człowieka prawomocnym wyrokiem może świadczyć, że hierarchia wartości determinująca życiową postawę przestępcy, w tym szczególnie postawę wobec poszanowania prawa, została zachwiana. Głównym celem poddania skazanego probacji jest pomoc w poznaniu, rozumieniu/redefiniowaniu treści i podjęciu urzeczywistnienia wartości

akceptowanych przez społeczeństwo oraz dających szansę życia zgodnego z prawem. Desygnowanymi do aksjologicznego wpływu na postawę osób objętych dozorem są społeczni kuratorzy sądowi. Jako przedstawiciele społeczności lokalnej z jednej strony są nośnikami wartości, zasad i norm moralnych i społecznych, z drugiej zaś, są to osoby legitymujące się atrybutami istotnymi z perspektywy aksjologicznej, tj. kompetencjami moralnymi oraz silną motywacją do działalności prospołecznej. Na podstawie badań przeprowadzonych na Uniwersytecie UKW w Bydgoszczy starano się wyłonić wartości, ukazując ich sens i znaczenie, które dla osób skazanych stanowią aksjologiczne azymuty w ich readaptacji do życia zgodnego z normami społecznymi i prawnymi, uwzględniając determinanty wpływające na kształt hierarchii wartości osób skazanych w postaci metodycznej pracy społecznych kuratorów sądowych oraz obowiązków probacyjnych.

Keywords: axiology, probation, offenders, social probation officers, community supervision

Wprowadzenie

W Polsce system karny osobom skazanym prawomocnym wyrokiem na karę pozbawienia wolności stwarza szansę naprawy wyrządzonych szkód i poprawy swojego zachowania także wtedy, gdy pozostają poza murami zakładu karnego. Sąd, warunkowo zawieszając skazanym wykonanie kary, poddaje ich próbie, w okresie której żywi nadzieję, iż ci, mogąc aktywnie uczestniczyć w życiu społeczności lokalnej, a co za tym idzie, obcować z wartościami, normami, zasadami przez tę społeczność preferowanymi, okres ten wykorzystają na przebudowanie swojego systemu wartości¹. „Podmiot bowiem najbardziej autentycznie poznaje wartości, doświadczając ich obecności. Jednakże owo indywidualne przeżywanie wartości – choć stanowi *conditio sine qua non* przeżyć aksjologicznych człowieka – okazuje się niewystarczające i wymaga wyjścia z „niszy subiektywizmu”, niejako poszukując dopełnienia poprzez ich zobiektywizowanie. Człowiek bowiem nie zawsze ma pewność, czy akurat to, czego doświadcza, jest *de facto* wartością, czy może zaledwie parawartością, czy też zwykłym przelotnym przeżyciem zmysłowym sytuującym się w ogóle poza sferą wartości”². Rolę swoistego przewodnika w drodze do odkrywania, rozumienia i internalizacji ważnych społecznie wartości

¹ Taką szansę otrzymują również przestępcy, którzy zostają postanowieniem sądu warunkowo przedterminowo zwolnieni z zakładu karnego jak również przestępcy, którym sąd warunkowo umorzył postępowanie karne.

² U. Ostrowska, *Aksjologiczne podstawy wychowania*, [w:] B. Śliwerski (red.), *Pedagogika. Podstawy nauki o wychowaniu*, Gdańsk 2006, s. 401.

może pełnić społeczny kurator sądowy, będący z jednej strony sądowym gwarantem kontroli zachowania skazanego w okresie próby, z drugiej zaś przedstawicielem społeczności lokalnej, urzeczywistniającym jej statutowe wartości. Działania probacyjne w Polsce bowiem powierza się powołanej do tego celu kuratorskiej służbie sądowej, akcentując jej zawodowo-społeczny model. Profesjonalnie przygotowanych pod względem merytorycznym zawodowych kuratorów sądowych wspierają w ich działaniach powoływani przez prezesów sądów rejonowych kuratorzy społeczni - utożsamiani z pozazawodowym wymiarem zaangażowania obywatelskiego. Zatem polskie prawo stwarza szeroki wachlarz oddziaływań probacyjnych na osobę skazaną, różnicując wymiar³ i charakter wywieranego wpływu. Z założenia ustawowego i systemowego wynika bowiem, że atrybutem zawodowych kuratorów sądowych jest ich wiedza i praktyka z zakresu teoretycznej i metodycznej pedagogiki resocjalizacyjnej (wymiar teoretyczny i metodyczny), natomiast atutem społecznych kuratorów sądowych są ich atrybuty istotne z perspektywy aksjologicznej, tj. interioryzacja wartości, zasad moralnych, reguł życia społecznego oraz kompetencje i motywacje do promowania tychże wartości w środowisku. W projekcie badawczym zatem przyjęto założenie, że na hierarchię aksjologicznych azymutów przestępców w okresie probacji, jak również na interpretację przez nich poszczególnych wartości może mieć wpływ kilkuletnia, systematyczna interakcja ze społecznym kuratorem sądowym w ramach dozoru. Z tego też względu w badaniach uwzględniono perspektywę obu uczestników relacji probacyjnej. Prześledzenie metodyki pracy kuratora przez cały okres dozoru na podstawie dokumentacji sądowej oraz dokonanie analizy porównawczej deklarowanych hierarchii wartości wyrażających poszanowanie norm moralnych i prawnych na koniec okresu próby przez oba podmioty relacji probacyjnej pozwoliło na przyjrzenie się efektywności pracy samego społecznego kuratora sądowego w kontekście budowania przez niego kompetencji aksjologicznych u przestępców.

Problematyka związana z probacją, w tym z efektywnością pracy kurateli sądowej, podejmowana jest w wielu pracach badawczych zarówno z inicjatywy Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, Rzecznika Praw Obywatelskich, jak również instytutów badawczych polskich ośrodków naukowych. Istnieje jednak pewna tendencja co do zawężania tematyki badań do zawodowego wymiaru kuratorskiej

³ Według Lesława Pytki, pedagogikę resocjalizacyjną możemy rozważać z trzech perspektyw: aksjologiczno-teologicznej, teoretycznej i metodycznej. L. Pytka, *Autonomia i uwikłanie transdyscyplinowe pedagogiki resocjalizacyjnej*, [w:] A. Rejzner, P. Szczepaniak (red.), *Terapia w resocjalizacji, część 1 ujęcie teoretyczne*, Warszawa 2009 s. 23-31 i s. 35.

służby sądowej, zwłaszcza do zakresu metodyki i skuteczności działań. Zważywszy na fakt, iż w Polsce utrzymujące się od kilkunastu lat na zbliżonym poziomie dane statystyczne ukazują, że ok 80% pracowników kuratorskiej służby sądowej stanowią funkcjonariusze społeczni⁴, zasadne wydaje się uwypuklenie wkładu tej grupy w probację. Ponadto stawiając tezę, iż pomyślność procesu inkluzyi skazanych do środowiska lokalnego zależy zarówno od postawy włączającej tegoż, w tym szczególnie kompetencji społecznego kuratora sądowego, jak również od otwartości i gotowości na reintegrację samych dozorowanych, ważne jest również zbadanie i przedstawienie stanowiska samych adresatów procesu. Z tego też względu w prezentowany w tym artykule projekt badawczy włączono obu uczestników relacji probacyjnej: osobę skazaną oraz społecznego kuratora sądowego. Perspektywa osób dozorowanych nie tylko pozwoliła zweryfikować rezultaty podejmowanych działań przez badanych funkcjonariuszy publicznych, lecz przyczyniła się również do stworzenia możliwości zagłębienia się w ich świat wartości, determinujących ich zachowania na wolności.

Uzyskane wyniki badań uzupełniają wiedzę na temat probacji przestępców przy współpracy ze środowiskiem lokalnym o nowe dane, szczególnie o te, które dotyczą wartości kształtujących zachowania wyrażające poszanowanie norm moralnych i prawnych. Analiza porównawcza indywidualnych hierarchii wartości skazanych i kuratorów, jak również ich autorskich interpretacji wybranych przez nich wartości przyczyniła się do prześledzenia efektów procesu resocjalizacji w ramach kilkuletniej relacji probacyjnej. Na podstawie wyników badań uzyskanych m.in. za pomocą technik wywiadu i analizy dokumentacji sądowej wyłoniono metodykę budowania przez społecznych kuratorów sądowych kompetencji aksjologicznych u skazanych oraz etapowość tego procesu.

Pierwsza część artykułu, o charakterze wprowadzającym, dotyczy zatem będzie aksjologicznego wymiaru probacji realizowanego przez społecznego kuratora sądowego w ramach dozoru. W tej części przedstawiona będzie również metodologia badań. W drugiej części natomiast zobrazowane zostaną wyniki badań. W zarysie zostanie przedstawiona metodyka pracy społecznego kuratora sądowego w dozorcze w aspekcie budowania kompetencji aksjologicznych u skazanych. Następnie wskazane zostaną wartości kształtujące zachowania wyrażające poszanowanie norm prawnych i społecznych, ważne z perspektywy osób skazanych jak i samych kuratorów. Porównując autorskie hierarchie wartości

⁴ Dane zaczerpnięte z: „Kuratorska służba sądowa w Polsce wg stanu na dzień 31.12.2016 roku”, Opracowanie Komisji ds. Monitorowania Warunków Pracy, Płac i Obciążeń Obowiązkami Kuratorów Krajowej Rady Kuratorów Sądowych, Warszawa 2017.

dozorowanych z tymi, które są promowane w ramach dozoru przez społecznych kuratorów sądowych, starano się uwypuklić ich zgodność zarówno w aspekcie ich dostrzeżenia, rozumienia jak i internalizacji. Poszukując odpowiedzi na postawione w problemy badawcze, odwoływałam się do własnych wyników badań przeprowadzonych w latach 2015-2016 w Sądzie Rejonowym w Bydgoszczy⁵.

1. Aksjologiczny wymiar probacji – wprowadzenie w problematykę

Resocjalizację w wymiarze probacji definiuje się jako „wtórne uspołecznienie, czyli uwewnętrznienie wartości i norm społecznie akceptowanych”⁶. Skazanie człowieka prawomocnym wyrokiem sądowym stanowi bowiem niezaprzeczalny fakt, iż dana osoba złamała normy prawa zawarte w obowiązujących przepisach karnych, jak również normy moralne funkcjonujące w środowisku jej życia. Ponadto należy zakładać, iż hierarchia wartości determinująca życiową postawę przestępcy, w tym szczególnie postawę wobec poszanowania norm prawa, została zachwiana. „Zachowania naruszające prawo są ze swojej natury zachowaniami sygnalizującymi, że system wartości danej osoby jest zaburzony w stosunku do postulowanego, uniwersalnego systemu wartości opartego na powszechnie akceptowanej koncepcji człowieka jako istoty rozumnej, kochającej, wybierającej, wolnej, odpowiedzialnej, której jednocześnie przysługuje godność, szacunek, prawo do wszechstronnego rozwoju”⁷. Zatem działalność probacyjną w wymiarze aksjologicznym, w formie nieprofesjonalnego zaangażowania obywatelskiego, można sprowadzić do specyficznego projektu społecznego opartego na zmianie relacji między człowiekiem (podopiecznym, którego system wartości został zaburzony) a środowiskiem respektującym normy moralne i prawne. Gdzie elementem inicjującym, koordynującym ów proces przywracania wewnętrznego ładu w systemie wartości podopiecznych i zaangażowanym w jego pomyślność są

⁵ Badania zostały zrealizowane w Katedrze Aksjologii Pedagogicznej i Metodologii Badań Instytutu Pedagogiki UKW i ujęte w pracy doktorskiej pt. „Aksjologiczny wymiar dozoru sprawowanego przez społecznego kuratora sądowego”, napisanej pod kierunkiem pani prof. dr hab. Urszuli Ostrowskiej. Obrona pracy odbyła się na Wydziale Pedagogiki i Psychologii UKW 7 marca 2017 roku. Praca została wyróżniona.

⁶ B. Waligóra, *Warunki i instrumenty resocjalizacji osób pozbawionych wolności*, [w:] S. Walczak (red.), *Spory wokół reformy więziennictwa*, Warszawa 1985, s. 53.

⁷ K. Ostrowska, *Aksjologiczno-moralny aspekt kurateli sądowej*, Materiały z I Kongresu Kuratorskiego „Dziewięćdziesięciolecie kurateli sądowej w Polsce, Historia – Teraźniejszość – Przyszłość”, Ustka 2007 roku, s. 145.

społeczni kuratorzy sądowi. Atrybutem tej grupy zawodowej są bowiem, jak już akcentowano, kompetencje moralne, aktywność w wymiarze prospołecznym oraz fakt, iż są członkami środowiska, do którego następuje readaptacja skazanych. Zatem celem takich oddziaływań staje się pomoc w poznaniu, rozjaśnianiu treści i podjęciu urzeczywistnienia wartości akceptowanych przez wspólną społeczność, dających gwarancję życia zgodnego z prawem⁸. Aksjologiczny wymiar dozoru kuratorskiego obejmuje również obok dążenia do ładu społecznego rozwój osobowości podopiecznych i związanych z nimi wolności ludzkich. Wartości te ze względu na możliwość realizacji procesu resocjalizacji w środowisku otwartym skazanego przyjmują rolę dyrektywną. „Aby można było mówić o autentycznym rozwoju wychowanka i jego optymalnym funkcjonowaniu społecznym, imperatywami są zaakcentowanie i kultywowanie w resocjalizacji wartości, jaką jest wolność. Wolność działania i myślenia, możliwość podejmowania wyboru, przynajmniej w zakresie, na jaki pozwalają warunki, w których odbywa się resocjalizacja, to jedyna szansa wytworzenia w wychowanku gotowości do ponoszenia odpowiedzialności za swoje czyny, siebie samego i innych, a także otwarcie przed człowiekiem szerokiego pola autokreacji”⁹. Aksjologia resocjalizacji akcentuje również założenia antropologiczne, których trzonem jest konieczność rozpoznania przez człowieka siebie samego jako najważniejszej wartości. Według Urszuli Ostrowskiej człowiek jest jedyną istotą, która może doświadczać nie tylko wartości otaczającego świata, lecz także wartości samego siebie. Doświadczenie wartości samego siebie według autorki wymaga swoistego wnikliwego wglądu w strukturę własnej osobowości, czyli nawiązania dialogu z samym sobą¹⁰. Autorka, poddając refleksji doświadczenie własnego „ja” jako wartości, przytoczyła myśl Helmutha Plessnera, iż „droga do wewnątrz siebie w istocie rzeczy wymaga punktu oparcia na zewnątrz”¹¹. W aksjologicznym wymiarze dozoru swoistą rolę „oparcia na zewnątrz” pełni kurator sądowy, a właściwie autentycznie nawiązana relacja probacyjna. Aby proces resocjalizacji prowadził ku wartościom, musi nastąpić spotkanie między wychowawcą a wychowankiem, w którym odkryje się podstawową wartość, jaką jest człowiek. „W owym spotkaniu należy poznać „Ty” jako wartość. Zbudowanie relacji, w której wychowanek staje się podmiotem wychowawczym i współtworzącym proces wychowawczy, otwiera drogę do sku-

⁸ Ibidem.

⁹ A. Jaworska, *Leksykon resocjalizacji*, Kraków 2012, s. 26.

¹⁰ U. Ostrowska, *Pomoc i wsparcie z perspektywy aksjologicznej*, (w druku).

¹¹ Ibidem.

tecznego wychowania¹²". Podstawę tejże szczególnej relacji pomimo jej formalnej asymetrii stanowi uznawanie podmiotowości każdego człowieka, jego godności, wolności, prawa do samostanowienia. Akcentowanie tychże wartości stanowi warunek skutecznych działań probacyjnych w ramach dozoru w wymiarze aksjologicznym. Resocjalizacja nie może polegać na poniżaniu drugiego człowieka, lecz na wzbudzaniu jego poczucia godności, nie na zniewoleniu, a na ukazaniu możliwości wyboru innego życia, nie na wzbudzaniu lęku, ale na minimalizowaniu sytuacji opresyjno-lękowej. Z punktu widzenia takiego ujęcia aksjologii resocjalizacji nie jest najważniejsze „kim jest człowiek”, ale „kim może się stać”¹³.

2. Metodologia badań

Zaprezentowane w kolejnej części artykułu wyniki stanowią fragment rezultatów, które uzyskałam w ramach projektu badawczego zrealizowanego w latach 2015-2016 na Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, w Katedrze Aksjologii i Metodologii Badań. Celem szeroko zakrojonego przedsięwzięcia było poznanie, opisanie oraz interpretacja aksjologicznego wymiaru dozoru sprawowanego przez społecznego kuratora sądowego dla dorosłych zarówno z perspektywy samych funkcjonariuszy, jak i osób skazanych.

W kontekście przybliżonej w poprzednim podrozdziale problematyki dotyczącej aksjologicznego wymiaru probacji w niniejszym artykule prezentuję wyniki badań będące odpowiedzią na wybrane problemy badawcze: Jakie wartości stanowią dla skazanych azymut w ich readaptacji do życia zgodnego z normami społecznymi i prawnymi? Czy ciężące nad nimi widmo zasądzenia wobec nich w razie poniesionej porażki kary pozbawienia wolności wpływa na kształt ich autonomicznych hierarchii wartości? Czy promowane w działaniach probacyjnych przez społecznego kuratora sądowego wartości mają swoje odzwierciedlenie w hierarchiach wartości skazanych pod koniec okresu próby?

Z uwagi na przedmiot badań jako właściwą jakościową strategię badawczą uznałam zbiorowe studium przypadku. Projekt badawczy został opracowany w paradygmacie interpretatywnym nastawionym na wydobycie sensów i znaczeń zarówno z wypowiedzi kuratorów, jak i dozorowanych oraz z analizowanych dokumentów.

Aby zredukować prawdopodobieństwo błędnej interpretacji, wdrożono

¹² J. Mastalski, *Aksjologiczny wymiar skutecznego wychowania*, „Chowanna” 2008, nr. 1, s. 138.

¹³ B. Suchodolski, *Świat człowieka a wychowanie*, Warszawa 1967, [za:] A. Jaworska, *Leksykon resocjalizacji...*, op. cit., s. 27.

procedurę triangulacji, która miała zastosowanie zarówno w poszukiwaniu odpowiedzi na sformułowane problemy badawcze z różnych perspektyw (kuratora sądowego, osoby skazanej, dokumentacji sądowej), w doborze różnych technik gromadzenia informacji (wywiadu, obserwacji, analizy dokumentów), jak również w wykorzystaniu kilku autorskich narzędzi badawczych. Wywiady narracyjne i konceptualne z badanymi były przeprowadzane indywidualnie.

Doboru próby badawczej dokonałam w sposób celowy. W badaniach wzięło udział sześć par probacyjnych złożonych ze społecznego kuratora sądowego i osoby dozorowanej. Teren badań pokrywał się z jurysdykcją Sądu Rejonowego w Bydgoszczy.

Jednym z rezultatów indywidualnych wywiadów konceptualnych było uzyskanie autorskich „matryc wartości kształtujących zachowania wyrażające szacunek i poważanie wobec prawa oraz zgodne z nim działanie” wraz z mapą konceptualną przyjętych przez badanych sposobów rozumienia wybranych wartości, będących elementami tychże matryc. Szkielet matrycy został utworzony głównie na podstawie katalogu wartości zaproponowanego przez Krysztynę Ostrowską¹⁴. Ponieważ pełnił on funkcję katalogu otwartego w procesie badawczym, osoby badane usuwały bądź dodawały inne wartości, jak również wprowadzały element hierarchii.

Analizy i interpretacji wyników badań dokonałam za pomocą analizy porównawczej na trzech poziomach. Na pierwszym poziomie porównałam wyniki uzyskane w grupie kuratorów z wynikami z grupy dozorowanych, drugi wymiar dotyczył porównań przeprowadzonych na poziomie rzeczywistej pary probacyjnej. W trzecim wymiarze dokonałam porównań w ramach reprezentacji jednej grupy, osobno w grupie społecznych kuratorów i osobno w grupie osób dozorowanych. W niniejszym artykule prezentuję wyniki uzyskane w ramach pierwszego poziomu porównań, tj. reprezentacji osób dozorowanych w zestawieniu do reprezentacji kuratorów społecznych.

¹⁴ K. Ostrowska, *Aksjologiczno-moralny aspekt...*, op. cit. s. 146.

3. Rezultaty badań

1. Konstruowanie aksjologicznych postaw u osób skazanych

Probacja, w wybranym aksjologicznym aspekcie, w konsekwencji przyjęcia za podstawę działań resocjalizacyjnych teorii interakcyjnych¹⁵, zorientowanych na budowanie (nieeliminowanie) nowych osobowości skazanych i wygaszaniu dewiacyjnych poprzez dostarczanie w ramach interakcji informacji o znaczeniu moralnym, prawnym, sprowadza działania społecznego kuratora sądowego w ramach dozoru do konstruowania swoistych postaw aksjologicznych u podopiecznego. Proces ten przyjmuje postać promocji zachowań wyrażających poszanowanie norm moralnych i prawnych, a jego pomyślna implementacja jest determinowana kompetencjami moralnymi społecznymi kuratorów sądowych oraz jakością i trwałością nawiązanej interakcji interpersonalnej. Jakość relacji interpersonalnych nawiązanych w czasie dozoru przekłada się bowiem bezpośrednio na wymiar wpływu na sferę aksjologiczną osób skazanych. Sam zaś dozór stanowi płaszczyznę stwarzającą szansę interakcji, której istotą jest więź interpersonalna jako „czynnik pośredniczący w procesie wdrażania skazanego do przestrzegania ładu aksjologicznego społeczeństwa”¹⁶. Działalność społecznego kuratora sądowego w ramach dozoru sprowadzona do tejże promocji wyraża się w kształtowaniu wartości, pomocy w ich poznaniu, rozjaśnianiu ich treści oraz ich urzeczywistnianiu. „Człowiek, by istnieć i się rozwijać, potrzebuje wielu różnych wartości. W ciągu życia niejednokrotnie zmienia się ich liczba oraz znaczenie i ranga. Ludzie niemal nieustannie dokonują hierarchizacji wartości według ich ważności, wyróżniając to, co dla nich najważniejsze. Hierarchiczność, jest bowiem nieodłączną cechą wartości”¹⁷. Zatem wartości, ich hierarchia, stanowią podstawę formułowania przez każdego człowieka jego ogólnej postawy życiowej, w tym postawy wobec poszanowania norm prawnych

¹⁵ W myśl kognitywno-interakcyjnych podstaw współczesnej resocjalizacji strategia działań zmierzać ma nie tylko (albo nie przede wszystkim) do eliminacji starej, dewiacyjnej osobowości (podstawy behawioralne), ale dostarczać informacji o znaczeniu moralnym oraz materialnego, intelektualnego i emocjonalnego wsparcia na rzecz tworzenia nowej, niedewiacyjnej osobowości i wykorzystywania autonomicznych sił jednostki. Inaczej mówiąc, proces resocjalizacji nie wymaga absolutnego wyeliminowania dawnej dewiacyjnej osobowości, ale tworzenia i rozbudowania nowej (niedewiacyjnej), przy istnieniu osobowości starej, dewiacyjnej, która stopniowo traci na znaczeniu – por. B. Urban, *Kognitywno-interakcyjne podstawy współczesnej resocjalizacji*, [w:] M. Konopczyński, B. M. Nowak (red.), *Resocjalizacja ciągłość i zmiana*, Warszawa 2008, s. 28-36, oraz M. Konopczyński, *Twórcza resocjalizacja – od korekcji do rozwoju*, [w:] A. Rejzner, P. Szczepaniak (red.), *Terapia w resocjalizacji...*, op. cit., s. 80-106.

¹⁶ A. Bałandynowicz, *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*, Warszawa 2006, s. 238.

¹⁷ U. Ostrowska, *Aksjologiczne podstawy...*, op. cit., s. 397.

i moralnych. Są także impulsem nadającym bieg oraz sens decyzjom o swoim działaniu, stosunkom do innych ludzi, a także wartościują postawy i uczynki innych ludzi¹⁸. W przypadku osób, których zachowania wykraczają poza normy prawne i moralne, można, jak zasygnalizowano wcześniej, przypuszczać, iż ich hierarchia wartości determinująca życiową postawę, w tym szczególnie postawę wobec poszanowania prawa, została zachwiana. Z tego też względu społeczny kurator sądowy w ramach działań probacyjnych akcentować powinien szczególnie te wartości, których interioryzacja pozwoli wzbudzać w dozorowanych refleksję moralną w obliczu decyzji, których konsekwencje naruszają porządek prawny. Poszanowanie norm prawa jest bowiem warunkiem koniecznym i wystarczającym do przyjęcia pewnego minimum aksjologicznego wymaganego przez społeczeństwo od skazanego w procesie jego readaptacji. Zawężenie oddziaływań kuratora do promocji wartości związanych z poszanowaniem prawa nie wyklucza jednakże uwrażliwienia podopiecznych na całą pulę innych ważnych społecznie wartości. Ponadto z uwagi na fakt, że działaniami probacyjnymi objęte są osoby dorosłe, należy przyjąć, iż ich osobowość jest zasadniczo ukształtowana. Transformacja zupełnie nowej jakości aksjologicznej zakotwiczona jest w sferze deklaratywnej. Z tego też względu, szanując podmiotowość osób skazanych, ich wolność wewnętrzną, działania kuratorów powinny przyjąć postać promocji, a nie urabiania, przystosowywania, korygowania pod groźbą sankcji, represji, poprzez stosowanie przymusu i kontroli.

Badania pozwoliły wyłonić matrycę wartości (por. Tab. 1. s. 11.), które są w ramach dozoru przez społecznych kuratorów promowane oraz etapowość budowania kompetencji aksjologicznych u osób skazanych: 1) diagnoza świata wartości, 2) projektowanie procesu wychowania, 3) realizacja zamierzeń¹⁹. Podstawę ich metodyki działań stanowiło nawiązanie więzi interpersonalnej z osobą dozorowaną, zdobycie jej zaufania, przekonanie jej o życzliwych intencjach. Badani kuratorzy sądowi konstruowanie kompetencji aksjologicznych u osób dozorowanych realizowali za pomocą różnych mechanizmów, swym zakresem i specyfiką działań wpisujących się w zakres pojęciowy trzech metod wyłonionych z interakcjonizmu symbolicznego: 1) metody twórczej obecności wychowawczej, 2) metody pozytywnego komentowania, 3) metody kreowania nowych doświadczeń społecznych oraz korekcji ich interpretacji²⁰.

¹⁸ K. Ostrowska, *Aksjologiczno-moralny aspekt...*, op. cit., s. 142.

¹⁹ U. Ostrowska, *Aksjologiczne podstawy...*, op. cit., s. 412.

²⁰ M. Bernasiewicz, *Interakcjonizm symboliczny w teorii i praktyce resocjalizacyjnej*, Kraków 2011, s. 69-118.

W przyjętej teorii interakcjonizmu symbolicznego przyczyn niedostosowania społecznego w aspekcie aksjologicznym, tj. zaburzenia w sferze postrzegania wartości związanych z szacunkiem do prawa i respektowania norm, zasad społecznych, doszukuje się zarówno w nieprawidłowościach w zakresie definiowania wartości w powiązaniu z obiektami, sytuacjami społecznymi (generowanie fałszywych znaczeń), jak i w posiadaniu negatywnych doświadczeń społecznych, których kumulacja w życiu jednostki prowadzi do ukształtowania się wzorów poznawczych (schematów interpretacyjnych, skryptów poznawczych, znaczeń), uruchamiając zachowania dewiacyjne²¹. Jeśli przyjmiemy za przywołaną teorią, iż znaczenie rodzi się w interakcji społecznej, a sama zaś interakcja jest procesem interpretacyjnym, słusznym wydaje się spostrzeżenie, iż badani społeczni kuratorzy sądowi wpływali na sferę aksjologiczną osób podopiecznych w ramach poprawnie nawiązanej relacji probacyjnej zarówno poprzez projektowanie nowych doświadczeń, w wyniku których wprowadzali nowe znaczenia wartości, jak również poprzez redefiniowanie i reinterpretacje posiadanych przez nich osobistych znaczeń.

Powracając do meritum, do aksjologicznych azymutów przestępców w procesie probacji, dalsza część artykułu dotyczyć będzie wartości, których odkrycie, zrozumienie i interioryzacja pozwala na podejmowanie działań wyrażających poszanowanie wobec norm prawa i zasad funkcjonowania społecznego.

Matryca wartości kształtujących zachowanie wyrażające poszanowanie norm prawnych i społecznych

Analiza porównawcza wyników badań pozwala stwierdzić, że zarówno społeczni kuratorzy sądowi, jak i osoby będące pod ich dozorem po zakończeniu okresu ich próby posiadają zbliżoną hierarchię wartości w kwestii poszanowania prawa i zgodnego z nim działania – por. Tab. 1. s. 11. Wśród dziesięciu wspólnie wyszczególnionych wartości znalazły się: „Praca, wysiłek, trud, obowiązkowość”, „Szacunek do prawa”, „Odpowiedzialność”, „Szacunek do własnego i innych życia i zdrowia”, „Poszanowanie cudzej własności”, „Moralność”.

O ile badani posiadają zbliżoną hierarchię wartości, kierowanie się którą pozwala na działanie zgodnie z normami prawnymi i społecznymi, o tyle samo rozumienie tych wartości w niektórych przypadkach jest nieco odmienne, tj. badane osoby dozorowane oraz społeczni kuratorzy sądowi indywidualnie akcentowali walory definiowanych wartości.

²¹ Ibidem, s. 13.

Tabela 1. Matryca wartości kształtujących zachowania wyrażające szacunek i poważanie wobec prawa oraz zgodne z nim działanie według badanych kuratorów oraz osób dozorowanych

Wartości kształtujące zachowania wyrażające szacunek i poważanie wobec prawa oraz zgodne z nim działanie	
Spółeczni kuratorzy sądowi	Osoby dozorowane
Szacunek do własnego i innych życia i zdrowia	Praca, wysiłek, trud, obowiązkowość
Praca, wysiłek, trud, obowiązkowość	Odpowiedzialność
Poszanowanie cudzej własności	Szacunek dla prawa
Szacunek dla prawa	Samokontrola
Odpowiedzialność	Zdolność do poświęcania się komuś i czemuś
Dotrzymywanie słowa	Szacunek do własnego i innych życia i zdrowia
Rozwój osobowy	Poszanowanie cudzej własności
Moralność	Racjonalność
Empatia	Moralność
Prawdomówność	Miłość
Samokontrola	Prawdomówność
Miłość	Rozwój osobowy
Zdolność do poświęcania się komuś i czemuś	Wytrwałość
Racjonalność	Dotrzymywanie słowa
Samopoznanie	Empatia
Godność	Samopoznanie
Zaufanie do siebie i innych	Zaufanie do siebie i innych
Wytrwałość	Godność
Wierność	Wierność
Otwartość na transcendencję (Boga, religię)	Otwartość na transcendencję (Boga, religię)

Źródło: Opracowanie własne

Wartość „Praca, wysiłek, trud i obowiązkowość”, wysoko cenioną przez obie grupy badanych, społeczni kuratorzy wiązali z siłą charakteru, samostanowieniem o sobie, z odpowiedzialnością za własną sytuację życiową, ale również z uporządkowaniem rytmu życia, ze sposobem myślenia o sobie w roli odpowiedzialnego obywatela:

„Osoba, która jest obowiązkowa, podejmuje pracę, podejmuje ten wysiłek (...), bierze odpowiedzialność za siebie, za rodzinę. Widzi w pracy, że może zainwestować w swój rozwój. Praca też kontroluje rytm dnia. Osoba, która ma zajęcie, nie myśli, żeby gdzieś coś pójść, kombinować, ukraść i spotyka się z innymi ludźmi, z innymi otoczeniem. Gdzie (...) może to dać pozytywny efekt, jeżeli trafią na dobre podłoże w pracy. Nie ma pracy – jest wszystko zaburzone i to wszystko (proces resocjalizacji – dop. K.G.) przebiega trudniej.” (K4)

Ponadto, co wydaje się ciekawe, społeczni kuratorzy sądowi pełniący funkcję w ramach wymiaru sprawiedliwości wartość pracy jako podjętego wysiłku w celu wyższym, niż dbanie o dobro bliskich będących pod opieką skazanego, przedkładali nad legalność zatrudnienia:

„Generalnie uważam tak, że dla mnie jak człowiek gdziekolwiek pracuje, to już jest wygrany. Nie lubię leni, krętaczy. Leniuchów takich rzeczywiście leniuchów. Bo ja rozumiem, że jak ktoś jest chory lub ma jakąś taką sytuację, że... no nie da rady. Chociaż to się rzadko zdarza... w porządku, ale totalnych leni, wiecznie bezrobotnych to hellooo... Nawet jak już dorywczo gdzieś pracuje, ale widzę, że pracuje... to i z tą naszą sytuacją na rynku pracy jest tak, że nie zawsze zatrudniają ich na etat i mają te umowy śmieciowe, nie czepiajmy się. Grunt, że po prostu, ma taki obowiązek, więc dla mnie już jest na wygranej pozycji, jak coś robi. Jeżeli zakłada rodzinę i ma obowiązek względem tej rodziny i dzieci, no to też już dla mnie po prostu szacun.” (K1)

Osoby skazane wartość „Praca, wysiłek, trud, obowiązkowość” wiązali z systematycznością, racjonalnym uporządkowaniem rytmu życia, w którym brakuje, w obliczu podjęcia zatrudnienia, czasu na myślenie o czynach zabronionych:

„Wartość ta jest ważna, bo wtedy nie ma czasu na rzeczy, które się robi, jak się ma dużo wolnego czasu. Wiadomo, idziesz do pracy, to nie ma czasu na to, żeby gdzieś latać. Nawet jak tę pracę się skończy, to człowiek wraca do domu i chce odpocząć. (U pana się to sprawdziło? – dop. K.G.) Tak, u mnie się to sprawdziło.” (D1)

Ponadto badane osoby dozorowane urzeczywistnianie tej wartości rozumiały jako dążenie do realizacji planów życiowych, marzeń poprzez uczciwą pracę. Przy czym „uczciwa praca”, niekoniecznie oznacza jej legalność, a odnosi się do kwestii otrzymania adekwatnego wynagrodzenia za trud włożony w wykonanie powierzonych im przez pracodawcę zadań:

„Żeby kurator nakłaniał do czegoś takiego (do urzeczywistniania tej wartości – dop. K.G.), że no właśnie różne osoby mają za różne wykroczenia czy popełnione przestępstwa ten dozór i wyroki w zawieszeniu, ale jednak... powiedzmy... no jak taka osoba zajmie się bardziej dążeniem do jakiegoś celu typu praca, realizowanie swoich marzeń,

jakieś własne mieszkanie czy coś na tej zasadzie, takie już bardziej konkretne, to też i żeby uczciwie zarobić te pieniądze, przede wszystkim. Żeby dojść własnymi rękoma i uczciwą pracą do tego, co się chce, a nie poprzez kradzieże czy na tej zasadzie." (D6)

Kolejną ważną dla skazanych wartością, którą przyjmują za azymut w swoich działaniach, jest „Odpowiedzialność” rozumiana przez badanych dozorowanych jako przyjęcie konsekwencji za popełnione błędy poprzez na przykład przyznanie się do winy:

„Żeby zdawał sobie sprawę też z konsekwencji, jakie może ponieść za jakieś wykroczenie, za popełnienie przestępstwa. Odpowiedzialność za wszystkie swoje czyny, za to co zrobił, żeby się przyznać.” (D6)

Ponadto dozorowani łączyli tę wartość z innymi, jak na przykład ze „Zdolnością poświęcania się komuś i czemuś”, gdzie urzeczywistnianie odpowiedzialności wiąże się z przyjęciem odpowiedzialnej roli małżonka, rodzica, pracownika:

„Jestem odpowiedzialny za rodzinę. Mam żonę, staramy się o dziecko od jakiegoś czasu i to dla mnie jest priorytetem – zapewnić szczęście i bezpieczeństwo rodzinie.” (D3)

Samą wartość „Zdolność poświęcania się komuś lub czemuś” osoby skazane rozumiały jako przyjęcie postawy wiążącej się z wyjściem poza egoistyczne, konsumpcyjne nastawienie do życia. Rezygnację z „osiedlowego towarzystwa” na rzecz wartościowego partnera.

Badani społeczni kuratorzy sądowi natomiast wartość „Odpowiedzialność” łączyli z przyjęciem odpowiedzialnej postawy wobec dozoru, poprzez branie odpowiedzialności za siebie i najbliższych w okresie próby, kończąc na odpowiedzialnym wywiązywaniu się z nałożonych obowiązków probacyjnych, których zaniedbanie może przyczynić się do zarządzenia kary pozbawienia wolności:

„(...) Jeżeli już weszliśmy w konflikt z prawem i (...) orzeczono wyrok z warunkowym zawieszeniem kary, to musimy wziąć tę odpowiedzialność za siebie, żeby nie iść do zakładu karnego. Ta forma akurat odbywania kary powinna być podjęta z odpowiedzialnością.” (K4)

Osoby dozorowane wartości związane z poszanowaniem prawa, jak: „Szacunek do własnego i innych życia i zdrowia” oraz „Poszanowanie cudzej własności”, odnosili do wysiłku, jaki trzeba włożyć do realizacji własnych celów, do zaspokajania swoich potrzeb bytowych:

„Jeżeli zacznie szanować ludzi wkoło i nie tylko myśleć, kiedy tam sąsiad się napije i go okradnie czy cokolwiek... łatwe pieniądze. A może dojdzie do tego... że pracą (może to osiągnąć – dop. K.G.), chociaż uważam, że jest bardzo ciężko, bo sama praca (zarobkowa, legalna –dop. K.G.) jest ciężka.” (D5)

Ponadto badane osoby skazane wartości związane z szacunkiem do prawa wiązały z samokontrolą i refleksją nad bezmyślnym wandalizmem:

„(...) Żeby nie niszczyć czyjś tam mienia w różny sposób, ludzie... nawet z zazdrości potrafią zniszczyć coś tam... czy taka kradzież... ktoś właśnie na to pracował i starał się, do czegoś dąży, żeby coś mieć, a poprzez kradzież, czy tam właśnie głupotę nawet tak, czy tam po narkotykach, czy tam po alkoholu, nie kontrolują się i niszczą coś komuś a potem tak naprawdę jest problem, bo nikt, nie ma co kryć, nie odda za to.” (D6)

Wśród wypowiedzi skazanych warunkowo przedterminowo zwolnionych z zakładu karnego na temat urzeczywistniania przez nich wartości związanych z poszanowaniem prawa pojawiały się również, świadczące, iż głównym motywem interioryzacji tej wartości jest strach przed powrotem do więzienia, ale również przed zerwanymi więziami z rodziną, utratą pracy:

„No to wiadomo, wszystko robić, żeby nie wrócić do więzienia.” (D4)
„Ja przede wszystkim bym nie ryzykował, bo nie chciałbym nawet na tydzień (wrócić do zakładu karnego – dop. K.G.). Od sądu dostałem trzy lata, nie chciałbym być tam nawet tygodnia. (...) Lepiej już mieć tego kuratora. Co mi tam daje dajmy... oszukać bank na 20 tysięcy, to lepiej zrobić bank... ja nie mówię, że napaść, ale tak czy siak na fikcyjnych zaświadczeniach, nawet prowadząc firmę rok czy dwa. Wywalić bank na milion i iść siedzieć za to na dwa czy trzy lata, wyjść i mieć ten milion, ale trzeba mieć wiek. Bo ja jak miałem 23 lata... czy 24 lata byłem dobrze usytuowany, to też mi się nie kalkulowało, lepiej mieć 23 lata i wyjść, jak się ma 26 lat niż 43 lata i 46 lat jak wyjść nie? Bo to już mi się nie chce a gdzie tu jakieś większe wyroki? Tragedia nie? (śmiech). Ja byłem w szoku (po otrzymaniu wyroku – dop. K.G.), ale jak już trzeba to trzeba, człowiek już nic nie robi. Gdzie by człowiek uciekł? Ogólnie i tak prędzej czy później skontaktuje się z matką, córką, rodziną, z synem i w końcu i tak cię namierzą i tak. A jak nawet ułożysz sobie życie... obojętnie gdzie jesteś, ja na przykład bym był w Stanach (USA – dop. K.G.) czy w Kanadzie, nie mówię tu o Europie, bo by tu w 3 sekundy zdjęli, ale tam, kiedyś namierzą. Miałem kolegę, którego po 15 latach namierzeli w Stanach, a miał tam świetną firmę, żonę, wszystko się zawaliło, wszystko. Nikt go tam już nie chce. Rozwód i go ściągnęli.” (D5)

Badani kuratorzy sądowi z racji tego, że współpracują z osobami skazanymi, które najczęściej dopuściły się przestępstw przeciwko mieniu bądź przeciwko życiu i zdrowiu, w szczególności sposób rozumieją wartości związane z przestrzeganiem prawa. Promując te wartości w ramach działań probacyjnych, skupiają się na wyeksponowaniu norm, zasad prawnych i społecznych:

„Co do prawa, trzeba znać normy, jakieś granice, zasady funkcjonowania... że to nie tak, że można zrobić wszystko, kogoś skrzywdzić i spać ze spokojnym sumieniem. Jednak mamy to prawo i powinniśmy jego przestrzegać.” (K4)

Ponadto badani funkcjonariusze publiczni, poddając refleksji wartości związane z poszanowaniem prawa, wyrażali zrozumienie, iż interioryzacja tych wartości przez osoby wchodzące w konflikt z prawem najczęściej bywa zakłócona poprzez oddziaływania mikrośrodowiskowe, jak dysfunkcyjna rodzina oraz makrośrodowiskowe, jak np. patologiczne wpływy podkultury przestępczej itp.:

„Na przykład wynosi się pewne zachowania z domu rodzinnego, z sytuacji w jakich się wychowali i na przykład, jeżeli w rodzinie nie ma się tego szacunku, do innych ludzi i do swojego zdrowia i życia, te wartości są zaburzone. Jestem przekonana że w przyszłości będzie trudno tej danej osobie, tworząc swoją rodzinę, te wartości przekazać tak, więc uważam że praca nad taką osobą, żeby mu uświadamiać na przykład, że to są ważne rzeczy, że gdzieś tam mu ktoś źle przekazał, że źle on coś zrozumiał. Bieźmy nawet, był mały, miał jakieś inne wzorce, niewłaściwe i to jest chyba bardzo istotne, w tej sytuacji, żeby rozmawiać z nimi, żeby im uświadamiać, chociaż czasami nawet mam wrażenie, że taka łopatologia, beton, ale jeżeli ja nie będę tego mu mówić to kto mu powie tak? Może gdzieś tam jedną setną coś wyciągnie”.(K1)

Szacunek do prawa no to wiadomo, też się wynosi z takich zachowań z domu. Jeżeli w naszym domu rodzinnym... jeżeli go mają... jeżeli jest coś na pograniczu prawa: coś się robi, takie urzędowe przekręty, coś naciągnąć, wyciągnąć, to już jest taki przedsmak tego, że w życiu można kręcić, więc tego (szacunku do prawa – dop. K.G.) po prostu nie ma. Ja jakbym jakąś bułeczkę ukradła albo oszukała, nie wiem fiskusa lub jakiś urząd, to bym się spaliła ze strachu, a tu jest po prostu taki sposób na życie. Wynosi się to z domu, taką lekkość... Jest taka bezkarność. U nas (społeczeństwo – dop. K.G.) przyzwala się niejednokrotnie na takie drobne przewinienia... najpierw tam jakieś cukiereczki..., które później wiadomo, mogą być w coraz większym stopniu nasilone. W dobrze funkcjonującej rodzinie... szybka reakcja rodziców i jakieś tam zasady wpajane dziecku... skądś musi być ten początek. (K1)

Społeczni kuratorzy sądowi, wprowadzając/redefiniując wartości związane z poszanowaniem prawa do antroposfery dozorowanych, odwoływali się do ich empatii, stawiając ich w roli osób poszkodowanych:

„Nie raz daję im przykład, no wie pan, okradł pan kogoś, zrobił pan komuś krzywdę, na przykład pobił pan kogoś, a gdyby to pana spotkało? (...) Należałoby jeszcze pomyśleć w ten sposób, a gdyby mnie ktoś by tam okradł, zniszczył i tak dalej... na tej zasadzie.” (K5)

Ponadto badani społecznicy, dostarczając wiedzy osobom skazanym o wartościach związanych z poszanowaniem prawa, eksponowali konsekwencje wynikające z łamania norm prawnych, moralnych i społecznych:

„Zdarzenia, z którymi ja się najczęściej spotykam, to są takie drobne przestępstwa przeciwko życiu i mieniu, ewentualnie związane z nadużywaniem alkoholu, czyli prowadzenie pojazdu i tak dalej i tak dalej. Myślę, że podkreślanie, szczególnie w takich

okolicznościach, konsekwencji, które samo zdarzenie mogło nieść za sobą, jeżeli nawet nie dla kogoś, a dla osób trzecich. Wydaje mi się, że tędy można trafić. (...) I myślę, że przełożenie tego w drugą stronę, czyli odwrócenie sprawstwa znad tej osoby, czyli wyciągnięcie jej z roli sprawcy i postawienie jej w innym świetle (w roli ofiary – dop. K.G.), może spowodować to, że jeżeli on spojrzy z tego punktu widzenia, spróbuje, sam dotrze do tego, że konsekwencje tych czynów mogą nie tylko jego dotknąć, ale i osoby trzecie, które on może szanować, lubić, nie wiem... utrzymywać kontakt". (K5)

Podsumowanie

Rezultatem prowadzonego w ramach relacji probacyjnej procesu promocji zachowań wyrażających poszanowanie norm moralnych i prawnych było pozytywne zakończenie dozorów. Badani dozorowani zostali zakwalifikowani do grup obniżonego (A) bądź umiarkowanego poziomu ryzyka powrotu do przestępstwa (B). Ponadto promowane przez badanych społecznych kuratorów wartości zostały przez osoby dozorowane dostrzeżone, poddane dyskusji i autorefleksji, szczególnie wartości związane z przestrzeganiem prawa oraz z realizacją nałożonych obowiązków probacyjnych przez skazanych. Przypuszczać zatem można, iż po zakończeniu okresu próby hierarchia wartości osób skazanych została ukształtowana między innymi przez świadomy, metodyczny wpływ społecznych kuratorów sądowych na sferę aksjologiczną osób dozorowanych.

Wśród wartości, które stanowią azymut dla osób skazanych w readaptacji do życia zgodnego z normami społecznymi i prawnymi, znalazły się te, których waga i istotność związane są z:

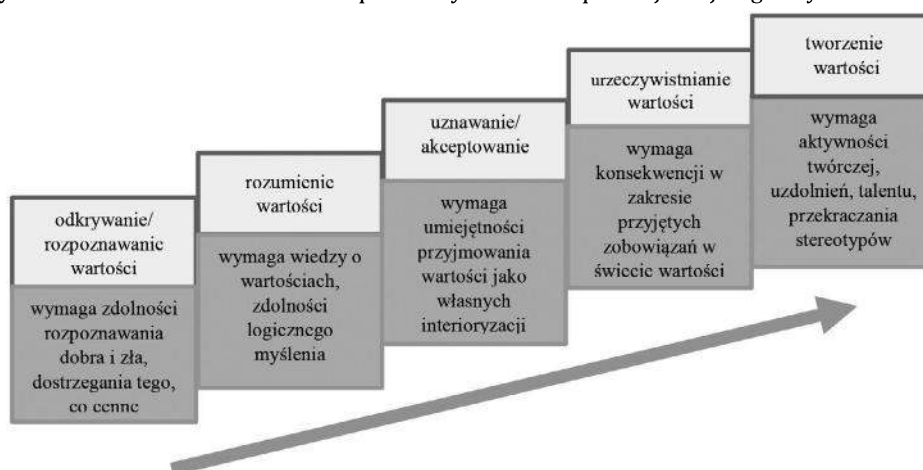
- a) Realizacją nałożonych obowiązków probacyjnych, przestrzeganiem zasad związanych z byciem poddanym próbie. Należą do nich: „Praca, trud, wysiłek, obowiązkowość”, „Samokontrola” oraz „Odpowiedzialność”.
- b) Przestrzeganiem prawa. Należą do nich: „Szacunek do prawa”, „Szacunek do własnego i innych życia i zdrowia” oraz „Poszanowanie cudzej własności”.
- c) Rosnącą świadomością, że rodzina, przyjaciele stanowią wartość samą w sobie oraz z przejściem od egoistycznej postawy do odpowiedzialnej roli dojrzałego dziecka, rodzeństwa, rodzica, małżonka, partnera, pracownika, itp. Postawa ta wiąże się z świadomym ograniczaniem siebie, braniem zobowiązań na rzecz drugiej osoby. Należą do nich: „Zdolność poświęcania się komuś i czemuś”, „Racjonalność”, „Moralność” oraz „Miłość”.

Odpowiedź na pytanie, czy ciężące nad osobami skazanymi widmo zasądzenia wobec nich w razie poniesionej porażki kary pozbawienia wolności wpływa na kształt ich autonomicznych hierarchii wartości, brzmi twierdząco. Świadczą o tym

z jednej strony ich autonomiczne hierarchie wartości, pozwalające na poprawne funkcjonowanie w społeczeństwie oraz rozumienie, definiowanie przez badane osoby dozorowane wartości związanych z szacunkiem do prawa. Strach przed powrotem do zakładu karnego szczególnie determinował postawy osób skazanych, które zostały poddane probacji na podstawie warunkowego przedterminowego zwolnienia z zakładu karnego, jak również u osób, które po aresztowaniu przebywały w areszcie śledczym. W tych przypadkach kara pozbawienia wolności spełnia przypisaną jej funkcję odstraszącą.

Analiza wyników badań w kontekście poziomu osiągniętych kompetencji aksjologicznych wykazała hierarchiczność ich nabywania – por. ryc. 1. s. 17.

Ryc. 1. Hierarchiczna struktura etapów nabywania kompetencji aksjologicznych



Źródło: Urszula Ostrowska²²

W rezultacie nie wszystkie promowane przez kuratorów wartości zostały zinterioryzowane, pozostając w przestrzeni świata wartości osób dozorowanych (etap pierwszy/drugi). W przypadku wartości najwyższej cenionej przez badane osoby dozorowane „Praca, trud, wysiłek, obowiązkowość”, analiza wyników badań pozwala przypuszczać, iż została ona z sukcesem włączona w krąg kompetencji aksjologicznych. Interioryzacja tejże wartości przełożyła się na jej ureczywistnienie – pięć badanych osób dozorowanych w końcowej fazie dozoru sumiennie realizowało obowiązek pracy, mając pozytywny stosunek do wiążących się z nią ograniczeń, trudności. (D2 – podejmowała prace sezonowo).

²² U. Ostrowska, *Aksjologiczne podstawy...*, op. cit., s. 413.

W stosunku do kolejnych, istotnych dla badanych osób podopiecznych, wartości: „Odpowiedzialność”, „Szacunek do prawa”, „Samokontrola”, „Zdolność poświęcania się komuś i czemuś”, „Szacunek do własnego i innych życia i zdrowia”, „Poszanowanie cudzej własności” oraz „Miłość” również można przypuszczać, iż zostały one zaakceptowane i wchłonięte w hierarchię wartości wyznaczających kierunek i cel podejmowanych działań. W okresie próby bowiem żadna badana osoba podopieczna nie weszła w konflikt z prawem. W większości również badani przyjęli negatywną postawę wobec popełnionych przestępstw (D5 utrzymuje, iż został skazany z pomówienia, aczkolwiek negatywnie odniósł się do przestępstw popełnianych we wcześniejszym okresie życia). Ponadto w swych projekcjach przyszłości uwzględniali oni urzeczywistnianie tych wartości poprzez wzięcie odpowiedzialności za siebie i swoich najbliższych, czego wyrazem były między innymi: a) plany wykonywania zgodnie z prawem pracy zarobkowej w celu utrzymania siebie i rodziny, b) chęć podwyższania własnych kompetencji zawodowych, c) chęć stabilizacji, założenia rodziny, d) przyjęcie odpowiedzialnej roli ojca lub matki. Badani dozorowani deklarowali również, iż w przyszłości nadal będą przestrzegać prawa, norm i zasad życia społecznego.

Aksjologiczny wymiar dozoru sprawowanego przez społecznego kuratora sądowego dotyka swoją problematyką kształtowania nowej tożsamości społecznej skazanego, wyrażającej się akceptowaniem i internalizacją norm i zasad życia społecznego, ale również obejmuje rozwój osobowy podopiecznego – por. Tab. 1. s. 11. Analiza wyników badań pozwala stwierdzić, że badani funkcjonariusze podejmowali działania zmierzające do rozwoju indywidualnych, pozytywnych cech charakteru osób skazanych poprzez ich uwypuklanie i pozytywne wzmocnienie, motywowanie osób dozorowanych do samorozwoju. W hierarchiach osób skazanych natomiast wartości związane z rozwojem osobistym nie mają priorytetowego charakteru. Szukając wyjaśnień tej rozbieżności, można przywołać piramidę potrzeb, gdzie te dotyczące realizacji obowiązków probacyjnych i związane z przestrzeganiem norm prawa w celu kontynuacji realizacji kary na wolności zajmują szczytową pozycję. W następnej kolejności osoby skazane sytuują potrzeby miłości, bezpieczeństwa rodziny, wspólnoty, przyjaźni. Zaspokajanie potrzeb wyższego rzędu otwiera przestrzeń do dostrzeżenia potrzeby i podjęcia kroków zmierzających do rozwoju osobistego, w tym procesie nieodzowna może być pomoc społecznego kuratora sądowego. „W rzeczywistości, na poziomie gruntownych rozważań aksjologicznych, jedynie człowiek dostrzegający wartość samego siebie, własnego potencjału rozwojowego i własnego życia jest w stanie ocenić wartość otaczających go środowisk naturalnych: społecznego i przyrodniczego.

(...) Równocześnie społeczeństwo, dla którego najwyższą wartością jest dobro każdego człowieka, a nie jedynie restrykcje mające zmusić go do uległości, ma szansę na budowanie trwałego i opartego na sprawiedliwości ładu społecznego²³.

Bibliografia:

- Bałandynowicz A., *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2006.
- Bernasiewicz M., *Interakcjonizm symboliczny w teorii i praktyce resocjalizacyjnej*, Wyd. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2011.
- Jaworska A., *Leksykon resocjalizacji*, Wyd. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2012.
- Konopczyński M., *Twórcza resocjalizacja – od korekcji do rozwoju*, [w:] A. Rejzner, P. Szczepaniak (red.), *Terapia w resocjalizacji, część 1 ujęcie teoretyczne*, Wyd. Akademickie „Żak”, Warszawa 2009.
- „Kuratorska służba sądowa w Polsce wg stanu na dzień 31.12.2016 roku”, Opracowanie Komisji ds. Monitorowania Warunków Pracy, Płac i Obciążeń Obowiązkami Kuratorów Krajowej Rady Kuratorów Sądowych, Warszawa 2017.
- Mastalski J., *Aksjologiczny wymiar skutecznego wychowania*, Czasopismo „Chowanna” 2008, nr 1.
- Ostrowska K., *Aksjologiczno-moralny aspekt kurateli sądowej*, Materiały z I Kongresu Kuratorskiego „Dziewięćdziesięciolecie kurateli sądowej w Polsce, Historia – Teraźniejszość – Przyszłość”, Ustka 2007 roku.
- Ostrowska U., *Aksjologiczne podstawy wychowania*, w: B. Śliwerski (red.), *Pedagogika. Podstawy nauki o wychowaniu*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.
- Ostrowska U., *Pomoc i wsparcie z perspektywy aksjologicznej*, (w druku).
- Pytka L., *Autonomia i uwikłanie transdyscyplinarne pedagogiki resocjalizacyjnej*, w: A. Rejzner, P. Szczepaniak (red.), *Terapia w resocjalizacji, część 1 ujęcie teoretyczne*, Wyd. Akademickie „Żak”, Warszawa 2009.
- Suchodolski B. *Świat człowieka a wychowanie*, Wyd. „Książka i Wiedza”, Warszawa 1967.
- Urban B., *Kognitywno-interakcyjne podstawy współczesnej resocjalizacji*, w: M. Konopczyński, B. M. Nowak (red.), *Resocjalizacja ciągłość i zmiana*, Wyd. „Pedagogium” Wyższej Szkoły Pedagogiki Resocjalizacyjnej w Warszawie, Warszawa 2008.
- Waligóra B. *Warunki i instrumenty resocjalizacji osób pozbawionych wolności*, [w:] S. Walczak (red.), *Spory wokół reformy więziennictwa*, Wyd. Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji UW, Warszawa 1985.

²³ A. Jaworska, *Leksykon resocjalizacji...*, op. cit., s. 28.